

TUULA JUVONEN

Kuinka kadonnut muisti palautetaan?

Materiaalisuudessaan arkistot tukevat muistamista. Karttuneet kokoelmat tarjoavat parhaimmillaan väläyksen ajankuvasta ja eletystä arjesta. Mutta millaisia aineistoa jälkipolville on jäänyt elämästä, joka oli aikanaan piilotettua, häpeiltyä ja laitonta?

Ihmisillä on ilmeisen herkeämätön halu tallentaa todisteita elämästään, kokemuksista ja mielenliikkeistään sekä jakaa niitä muiden kanssa sosiaalisessa mediassa. Samalla kun digitaaliset kuvat, tekstit ja videot ovat todisteita tekijänsä ja jakajansa olemassaolosta, niiden kierrättäminen ja jakaminen myös luovat yhteisiä kokemuksia ja elämyksiä ja muistoja. Näihin muistoihin palaamisen mahdollisuus voi olla kuitenkin ajallisesti hyvin rajallinen. Sadat ja tuhannet kuvat hukkuvat toistensa sekaan, salasanat unohtuvat, tallennusjärjestelmät muuttuvat, verkkosivujen tarjoajat lopettavat palvelunsa, muis-

titikut katoavat, kovalevyt hajoavat, pilvipalvelimet kadottavat bitit avaruuteen tai katoavat itse jälkiä jättämättä.

Myös digiaikaa varhaisemmat aineistot, päiväkirjat, kirjeet, postikortit, mainoslehtiset, pienpainatteet, valokuvat, ovat mahdollistaneet oman elämän tallettamisen ja jakamisen muiden kanssa. Konkreettisina esineinä ne ovat kuitenkin voineet parhaimmillaan myös säilyä kymmeniä, jopa satoja vuosia – etenkin, jos joku on tullut aikoinaan arkistoinneeksi ne.

Julkisiin muistitietoinstituutioihin tallennetut yksityisiä muistoja taltioivat esineet voivat tulla osaksi aineis-

tokokonaisuutta, joka mahdollistaa kollektiivisen muistelemisen ja muistamisen, yhteiset muistot. Mutta millaiset aineistot voivat ylipäänsä päästä osaksi arkistoja ja siten muistetuksi tulemistä? Keiden elämästä tällaiset aineistot voivat kertoa?

Arkistojen ulkopuolelle jäävät aina vääjäämättä sellaiset aineistot, joita ei ole koskaan tuotettu. Koska homoseksuaaliset teot olivat rikoksia Suomessa aina vuoteen 1971 asti, homoseksuaalisesti tuntevat ihmiset jättivät usein päiväkirjan pitämättä ja kirjeet kirjoittamatta, sillä niiden löytyminen olisi voinut merkitä suhteiden paljastumista ja rakastavien päätyä poliisikuulusteluihin, oikeuden eteen ja vankilaan. Viranomaisarkistot ja niiden poliisikuulustelupöytäkirjat ja oikeudenkäyntiasiakirjat kertovat ilmiannettujen ja kiinni jääneiden ihmisten kohtelusta, mutta eivät juurikaan heidän elämästään, kokemuksistaan tai mielenliikkeistään. Tuottamatta jääneet aineistot eivät myöhemminkään voi tarjota muistelun mahdollisuutta.

Arkistoimatta jäävät myös auttamatta ne aineistot, joita ei ole pidetty tarpeellisina säilyttää. Elämänsä viimeiset vuodet yksin eläneiden isotätien tai isosetien kuolinpesiä tyhjennettäessä heidän henkilökohtaiset arkistonsa on tavallisesti hävitetty, sillä niillä ei ole ollut merkitystä kaukaisemmille sukulaisille. Näin naisten välisiä rakkaussuhteita dokumentoineet valokuva-albumit ovat päätyneet roskalavoille ja kaatopaikoille tarpeettomina ja turhanaikaisina siinä missä ulkomaanmatkoilla kerätyt, poseeraavia alastomia nuoria miehiä esittävät postikorttikokoelmatkin. On kuin tällaisia kokemuksia tallentavia aineistoja ei koskaan olisi ollutkaan.

Arkistojen ulkopuolelle jäävät samoin aineistot, joita ei ikinä lahjoiteta arkistoon. Muuten tarkkaan arkistoiduista, historiallisesti merkittävistä kirjekokoelmista saattaa yllättäen puuttua yhdessä asuneiden naisten toisilleen matkoiltaan lähettämät kirjeet. Kansanedustajana toimineen naimattoman naisen julkinen elämä voi olla huolellisesti tallennettu arkistoon, mutta hänen laajaa yksityistä kirjeenvaihtoaan ei löydy minkään arkiston kokoelmista. Yksityiskodin vintillä saattavat edelleen pölyttyä lottakeraalin toiselta naiselta saamat rakkauskirjeet sen sijaan, että ne olisi siirretty osaksi Kansallisarkiston kokoelmia. Näin nämä ajankuvaa ja kokemuksia tallentavat muistot jäivät yksityisiksi, vaietuiksi ja unohduksiin.

Usein lahjoitus arkistoon jää tekemättä silloinkin, kun yhdessä ylläpidetty toiminta lakkaa. Kuka saikaan haltuunsa homojärjestön asiakirjat, kenen matkaan lähti hinttiravintolan pöydissä kiertänyt vieraskirja, kenelle jäikään Setan nuortenryhmän kokousvihko? Kuka välitti näistä, miten ja miksi enää sen jälkeen, kun järjestö on lakkautettu, ravintola suljettu ja nuoret kasvaneet ulos ryhmästään? Pelastiko joku ne tuolloin kotiinsa vain heittääkseen ne myöhemmin jossain muurossa roskiin, kun ne hänen silmissään olivat muuttuneet tarpeettomiksi?

On muistettava sekin, että Suomessa ei pitkään ollut olemassakaan sellaista arkistoa, joka olisi ottanut vastaan erityisesti lesbojen ja homojen elämää koskevia

aineistolahjoituksia. Taiteilija Touko Laaksonen (Tom of Finland) päätyi lahjoittamaan teoksensa 1980- ja 90-luvun taitteessa Yhdysvaltoihin, koska pelkäsi sisarensa löytävän ja polttavan työt hänen kuoltuaan. Hän ei myöskään uskonut niiden kelpaavan kansallisesti merkittävää taidetta tallettaville instituutioille Suomessa. Hän saattoi hyvinkin olla oikeassa, sillä vasta vuonna 2002 työväenmuseo Werstas ja Työväen Arkisto päättivät yhteistyössä Setan kanssa ryhtyä tallettamaan siihen asti usein arkistojen ulkopuolelle jääneitä lesbojen ja homojen elämästä kertovia aineistoja.

Kaikki nämä tuhotut ja kadonneet ja siten arkistomattomat aineistot ovat samalla niitä, jotka ovat auttamatta ja lopullisesti jääneet tai jäämässä pois yhteisen muistamisen mahdollisuudesta. Me emme voi lukea ennen meitä eläneiden naisten ja miesten elämästä ja kokemuksista, katsella kuvia heistä ja heidän rakkaistaan, muistaa ja muistella heitä naisia rakastavina naisina ja miehiä rakastavina miehinä, koska meillä ei ole käytettävissämme sitä aineistoa, jonka varassa se onnistuisi. He eivät nouse osaksi yhteistä kertomustamme siitä, millaisia me olemme tai voisimme olla.

Nyt kun arkistot ovat aenneet myös homoseksuaalisen elämän aineistoille, yksityishenkilöiden lahjoitukset ovat tervetulleita. Kokoelmapäälliköt ottavat aineistoja vastaan ja arkistotyöntekijät tulkitsevat niitä parhaansa mukaan, järjestävät ne käytettävissä oleviksi kokoelmiksi, nimeävät kokoelmien sisältöjä tietokantoihin ja tallettavat ne lopulta varastohuoneisiin. Arkiston varastotiloissa lahjoitukset eivät kuitenkaan kykene itsessään ylläpitämään lahjoittajistaan kertovia muistoja. Vaivalla talletetut aineistot muuttuvat vähitellen väistämättä unohdettujen muistojen kokoelmiksi, elleivät ne löydä käyttäjiä.

Arkiston käyttäjien tärkeä tehtävä on hälventää sitä unohdusta, joka uhkaa lesbojen ja homojen elämästä kertovia kokoelmia. Se on mahdollista luomalla aineistojen kannattelemat muistot uudelleen. Tutkijat pyrkivät tähän lukemalla ja tulkitsemalla arkistoista löytyviä tekstejä ja merkityksellistämällä jälleen säilyneitä valokuvia. Kun tutkijat onnistuvat luomaan arkistoaaineistoille uudelleen muistoja, he voivat samalla tarjota yleisölleen kollektiivisen muistamisen mahdollisuuden – ja erityisesti lesbojen ja homojen elämän aineistojen varassa joskus myös häkellyttävän tilaisuuden muistaa ja muistella toisin, heteronormista poikkeavin tavoin.

Itse arkistoaaineistot ja niiden varassa tehdyt tutkimuksetkin voivat puolestaan toimia kimmokkeena kulttuurintuottajille yhä uusien muistojen herättämiseksi. Kirjailijat, käsikirjoittajat ja elokuvantekijät voivat jatkaa arkistoitujen muistojen elämää edelleen luomalla meille niistä romaanin, näytelmän ja elokuvan keinoin uusia muistelemisen mahdollisuuksia, kokemuksia, ja muistoja. Vasta tällainen muistojen kulttuurinen kierrättäminen tekee yksityisistä muistoista kulttuurisesti merkittäviä. Kulttuuriset toistot tekevät muistoista kollektiivisia ja samalla keskeisiä ja tärkeitä osia sitä itseymmärrystämme rakentavaa tarinaa, joka kertoo meille, keitä me olemme.